

Ebu'l-Kâsım Eş-Şâbbî'nin "Ey Gece" Adlı Şiiri Üzerine Eleştirel Ve Edebi Bir İnceleme

"O Night" Poem by Abu Al-Qasim Al-Shabi: A Literary
and Critical Study

Yüksek Lisans Öğrencisi Alparслан YENER¹, Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Derviş MÜEZZİN²

¹Lisansüstü Eğitim Enstitüsü , Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun
· arslanyener044@gmail.com · ORCID > 0009-0005-6181-8142

²İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi , Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun
· moazen.ahmad@gmail.com · ORCID > 0000-0002-8702-6371

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 14 Şubat/February 2024

Kabul Tarihi/Accepted: 30 Mayıs/May2024

Yıl/Year: 2024 | **Sayı – Issue:** 56 | **Sayfa/Pages:** 155-184

Atıf/Cite as: Yener, A., Müezzın, A. D. "Ebu'l-Kâsım Eş-Şâbbî'nin "Ey Gece" Adlı Şiiri Üzerine Eleştirel Ve Edebi Bir İnceleme"
Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 56, Haziran 2024: 155-184.

Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Alparслан YENER

EBU'L-KÂSİM EŞ-ŞÂBBÎ'NİN “EY GECE” ADLI ŞİİRİ ÜZERİNE ELEŞTİREL VE EDEBİ BİR İNCELEME

ÖZ

20. yüzyılın ilk yarısında, Avrupa işgali altındaki Kuzey Afrika'nın sesi olarak öne çıkan Ebu'l Kâsım eş-Şâbbî, edebiyat ve sanat dünyasındaki durağanlığa karşı güçlü bir duruş sergilemiştir. Modern ve özgür ifade biçimlerini benimseyen Şâbbî, şiiri sadece bir sanat formu olarak değil, aynı zamanda topluma bilinç aşılamak ve ilham vermek amacıyla araç olarak kullanmıştır. Bu yaklaşımı, onun şiirlerinin sadece estetik bir değer taşımakla kalmayıp, aynı zamanda toplumsal ve politik bir mesaj taşımasını sağlamıştır. Bu çalışmada, Ebu'l Kâsım eş-Şâbbî'nin “Ey Gece” adlı şiiri, yapı ve anlam açısından analiz edilerek, retorik (belâgat) eleştiri üzerine bir inceleme yapılacaktır. Bu inceleme, yapısal, ritmik, morfolojik ve tanımlayıcı yöntemler gibi eleştiri yaklaşımlarını içerecek ve belirli edebi unsurların tespiti üzerinden ilerleyecektir. Ayrıca şiirdeki önemli konulara, şairin hayatına, yaşadığı döneme ve şiirlerinin amacına da odaklanılacaktır. Bu çalışma neticesinde şairin düşünce yapısını, usul ve yöntemini kendi eserine ne ölçüde yansıtığı ve edebi unsurları ne yoğunlukta kullandığı gözlemlenecektir.

Anahtar kelimeler: Belâgat, Edebiyat, Eleştirel Bakış, Ebu'l Kâsım eş-Şâbbî, Ey Gece Şiiri.

“O NIGHT” POEM BY ABU AL-QASIM AL-SHABBI: A LITERARY AND CRITICAL STUDY

ABSTRACT

In the first half of the 20th century, Abu al-Qasim al-Shabbi emerged as a voice for North Africa under European occupation, taking a strong stance against stagnation in the world of literature and art. Al-Shabbi adopted modern and free forms of expression, using poetry not only as an art form but also as a tool to educate and inspire society. This approach made his poetry carry aesthetic value while also conveying a social and political message. In this study, al-Shabbi's poem “O Night” will be analyzed in terms of structure and meaning, along with a rhetorical critique. The study will include critical approaches such as structural, rhythmic, morphological, and descriptive, and will focus on identifying certain rhetorical elements. Additionally, the study will address key themes in the poem, the poet's life, the era he lived in, and the goals he sought to achieve through his poetry. As

a result of this study, it will be observed how the poet reflected his thoughts, style, and methods in his works, and the extent to which he used literary elements.

Keywords: Eloquence, Literature, Criticism, Abu Al-Qasim Al-Shabi, "O Night" poem.

قصيدة "أيها الليل" لأبي القاسم الشابي، دراسة بلاغية نقدية

الملخص

في النصف الأول من القرن العشرين، برز أبو القاسم الشابي كصوت لشمال أفريقيا تحت الاحتلال الأوروبي، متخذاً موقفاً قوياً ضد الركود في عالم الأدب والفن. اعتمد الشابي أساليب تعبيرية حديثة وحرّة، واستخدم الشعر ليس فقط كشكل من أشكال الفن، بل كأداة لتوعية المجتمع وإلهامه. هذا النهج جعل شعره يحمل قيمة جمالية وفي الوقت نفسه ينقل رسالة اجتماعية وسياسية. في هذه الدراسة، سيتم تحليل قصيدة "أيها الليل" لأبي القاسم الشابي من حيث البناء والمعنى، مع إجراء نقد بلاغي. وستشمل هذه الدراسة مناهج نقدية مثل الأساليب النبوية والإيقاعية والوصفية، وستركز على تحديد عناصر بلاغية معينة. كما ستتناول الدراسة الموضوعات الرئيسية في القصيدة، كحياة الشاعر، والفترة التي عاش فيها، والأهداف التي سعى إلى تحقيقها من خلال شعره. نتيجة لهذه الدراسة، سيتم ملاحظة كيف عكس الشاعر تفكيره، وأسلوبه وطريقته في أعماله، ومدى استخدامه للعناصر الأدبية.

الكلمات المفتاحية: البلاغة، الأدب، النقد، أبو القاسم الشابي، قصيدة أيها الليل.

GİRİŞ

Arap edebiyatı 19.yy'ın sonlarında büyük bir gelişme göstermiştir. Bu dönemde Arap edebiyatı Arapların yaşadığı politik, sosyal ve entelektüel koşullarla büyük ölçüde bağlantılıdır. Modern Arap edebiyatının başlangıcı sayılan bu dönemde edebi çevrelerde iki önemli hareket görülmüştür. Bunlardan birisi eski edebi mirasın canlandırılmasını amaçlayan revizyon hareketi, diğeri ise Batı edebiyatını Arap ülkelerine taşıyan çeviri hareketidir. Modern Arap edebiyatının gelişiminde rol oynayan bu hareketlerin önemli merkezlerinden biri de Tunus olmuştur. Tunus, edebiyatta eleştirel yaklaşımıyla öne çıkar. Tunuslu birçok yazar yurt dışında yaşamış ve Fransızca eserler yazmıştır. Tunus'taki modern Arap edebiyatı, Arap edebiyatı genelinde önemli bir gelişmeyi temsil eder. Tunus, modern Arap edebiyatının gelişimine ve genişlemesine katkıda bulunan bazı öncü isimlerin doğduğu yerdir. Tunus'un önde gelen modern Arap şairlerinden biri de Ebu'l Kâsım eş-Şâbbî'dir. Şâbbî, Kuzey Afrika'nın Fransız sömürgeciliğinin etkisi altında olduğu bir dönemde yaşamıştır. Bu süreç, 1830'da Cezayir'in işgaliyle başlamış, 1881'de Tunus'un ve 1912'de Fas'ın bazı bölgelerinin kontrol altına alınmasıyla devam etmiştir. Fransa, bu dönem boyunca Kuzey Afrika'nın ekonomisini kontrol etmek ve doğal

kaynaklarını sömürmek için çeşitli politikalar uygulamıştır. Bu politikalar, yerel halkın ekonomik faaliyetlerini kontrol altına almayı ve Fransız yatırımlarını teşvik etmeyi içermiştir. Fransız kolonileri kurularak Fransız yerleşimciler bölgeye yerleştirilmiştir. Bu durum büyük bir demografik değişikliği beraberinde getirmiştir. Fransızların mülk ve arazi üzerinde kontrol sahibi olması, yerel halkın dışlanarak ırkçı ayrımcılığa maruz kalmasına yol açmıştır. Fransız dil ve kültürünün zorla dayatılması, bölgedeki Amazigh (Berberiler) ve Arap halklarının yerel kültürlerini ve dillerini zayıflatmıştır.^[1] Tüm bu olumsuzluklar, Kuzey Afrika'nın bağımsızlık mücadelesine yol açmış, 20. yüzyılın ikinci yarısında, Cezayir'de Ulusal Kurtuluş Cephesi, Tunus'ta Neo Destour ve Fas'ta Milli Hareket gibi hareketler sayesinde Fransa'dan bağımsızlıklarını elde etmişlerdir. Ancak, Fransız sömürgeciliğinin etkileri hala hissedilmekte ve Kuzey Afrika'nın ekonomik, siyasi ve kültürel gelişimini etkilemektedir. Bu durum, Ebu'l Kâsım eş-Şâbbî gibi şairlerin eserlerinde de görülmektedir. Bu eserler, sömürgecilik döneminin etkilerini ve bağımsızlık mücadelesini anlatmakta önemli rol oynamaktadır.

1. TUNUS FRANSIY KOLONİSİ

12 Mayıs 1881'de Bardo Antlaşması'nın imzalanmasıyla Tunus'ta Fransız sömürge dönemi başlamıştır^[2]. Fransa, Cezayir'e yerleştikten sonra hedefi Tunus olarak belirlemiştir. Tunus'a sadece Fransa değil İtalya'da göz koymuş fakat İngiltere ve Almanya gibi Avrupalı devletler kendi çıkarlarıyla bağlantılı olarak Fransa'ya destek vermişlerdir.^[3] Osmanlı Devleti ise 1877-1878 Rus harbinin çöküntüsü içerisindeydi. Bunu kaçırılmayacak bir fırsat olarak gören Fransa, bazı Tunuslu aşiretlerin Cezayir'e yaptıkları akınları da bahane ederek 1881'de Tunus'a çıkarma yapmıştır. Fransa, Mehmed Sâdık Paşa ile 12 Mayıs 1881'de imzaladığı Kassâr Said (Bardo) Antlaşmasıyla resmen Tunus'ta olduğunu kabul ettirmiştir.^[4] Osmanlı Tunus'un işgalini ve imzalanan antlaşmayı kabul etmese de antlaşma, Tunus'un askerî, malî ve dış işlerinde Fransız kontrolünü sağlamıştır.^[5] Cezayir'den sonra Osmanlı'nın önemli ve bir o kadar da stratejik ehemmiyete sahip parçası kendisinden koparılmıştır. Tunus, 1881'den 1956'da bağımsızlığını yeniden kazanana kadar Fransız sömürge yönetimi altında, "Tunus Fransız Kolonisi" olarak adlandırılır^[6]. Tunus'un hem doğal hem de insan kaynakları kullanılarak altyapı, demiryolları, yollar ve limanlar geliştirilmiş, kaynakların sömürülmesi ve

[1] Nâzî Mu'avvad Ahmed, *et-Ta'ribu ve'l-Kavmiyyetu'l-Arabiyye fi'l-Mağribi'l-Arabî* (Beirut: Merkezü'd-Dirâsâti'l-Vahdeti'l-Arabiyye, 1986), 57-60.

[2] Ahmet Kavas, "Tunus", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/388-393.

[3] Kavas, "Tunus", 41/388-393.

[4] Atilla Çetin, "Hüseynîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/26- 28.

[5] Çetin, "Hüseynîler", 19/26- 28.

[6] Kavas, "Tunus", 41/388-393.

Fransa'ya ihracatının kolaylaştırılması sağlanmıştır. Bununla beraber Fransızca'nın resmi dil olarak kabul edilmesi, Fransız eğitim sisteminin okullarda ve üniversitelerde uygulanmasıyla Tunus kimliği ve Arap kültürü baskı altında kalarak marjinalleşme yaşamıştır. Ancak halk tüm bu olanlara sessiz kalamayarak Fransız işgalini protesto etmeye başlamıştır. Bağımsızlık, özgürlük ve Tunus halkının onuru için çağrıda bulunan direniş hareketleri, dernekler ve siyasi partiler oluşmuştur.^[7] Ebu'l Kasım eş-Şâbbî bu süre zarfında milli mücadelede önemli bir rol oynamıştır. Düşünceleri ve şiirleriyle sömürgeye karşı ileride destanlaşacak büyük bir bağımsızlık ve direniş mücadelesi vermiştir. Bu bağlamda Ebu'l Kâsım eş-Şâbbî Tunus'ta milli direniş ve bağımsızlık mücadelesinin sembolü olarak kabul edilir. Şiirlerinde özgürlük, onur ve sosyal adalet gibi konuları ele alarak yeni nesil aktivistler ve entelektüellere ilham vermiştir. Bunun neticesinde 1956'da Tunus'un bağımsızlığını yeniden kazanmasına katkıda bulunmuştur.

2. EBU'L KÂSİM EŞ-ŞÂBBÎ'NİN HAYATI

Tunuslu şair ve yazar Ebu'l-Kâsım b. Muhammed b. Ebi'l-Kâsım b. İbrâhîm eş-Şâbbî et-Tûnisî, 24 Kasım 1909'da Tunus'un güneyindeki Tûzer vilayetinin Şâbbiye köyünde doğmuştur. Eğitime önem veren, dini değerlere bağlı bir ailede yetişmiştir.^[8] Ebu'l Kâsım eş-Şâbbî, Tunuslu bir din adamı ve öğretmen Şeyh Muhammed b. Bulkâsım eş-Şâbbî'nin oğludur. Babası Muhammed eş-Şâbbî, Kahire el-Ezher Camii'nde eğitim almak için yirmi iki yaşında Mısır'a gitmiş ve yedi yıl Mısır'da kalarak el-Ezher'den icazet (diploma) almıştır. Ardından Tunus Zeytûne Üniversitesi'nde eğitimini tamamladıktan sonra tedvi denilen dönemin en yüksek dereceli diplomasını almış ve şer'î hâkim olarak atanmıştır. Muhammed eş-Şâbbî, hayatının büyük bir kısmını memleketin farklı yerlerinde şer'î kadılık vazifesini sürdürmekle geçirmiştir. Kâbis (1914), Silyâna, Tâla dağları (1917), Mecâz el-Bâb (1918), Ra's el-Cebel (1924) ve Zağvân kasabası (1927) onun görev yaptığı yerlere örnek verilebilecek yerlerden bazılarıdır.^[9] Muhammed eş-Şâbbî ve ailesinin Tunus'un farklı beldelerine yaptıkları yolculukların yirmi yıl sürdüğünü ve bu bölgelerin coğrafi olarak uzun mesafelerle ayrıldığını belirtmekte fayda var. Aynı zamanda görev sebebiyle gidilen bu bölgeler, iklimleri, gelenekleri ve lehçeleri ile de birbirlerinden farklıdır. Örneğin Zağvân dağlık bir bölge, Ra's el-Cebel meyve bahçeleri açısından zengin, Kâbis sıcak bir iklime sahipken, Tâla'da kar yağıyor, yine Kâbis'te insanlar balıkçılığa bağlıyken, Mecâz el-Bâb'da tarım ve çiftçilik yapılıyordu. Bunlara bağlı olarak, Ebu'l Kâsım eş-Şâbbî Tunus'ta birçok yeri gezme, görme ve tanıma imkânı bulmuş, yerel lehçelere de vakıf olmuştur.^[10]

[7] Kavas, "Tunus", 41/388-393.

[8] Abdulazîz en-Nûmânî, *Rihletu tâ'ir fi dunyâ's-şî'r* (Kahire: Dâru'l-Misriyyeti'l-Lubnâniyye, 1997), 21.

[9] Ebu'l Kâsım eş-Şâbbî, *Eğâni'l-Hayât*, (Mısır: Dâru'l Kütübü's-Şarkıyye, 1955), 8.

[10] en-Nûmânî, *Rihletu Tâ'ir fi Dünyâ's-Şî'r*, 22; Metin Parıldı, "İşgal Dönemi Tunus Şiirinde Avangard Bir Romantik: Ebu'l-Kâsım eş-Şâbbî" *Avrasya Etütleri Dergisi* 40 (2011-2), 331.

Muhammed eş-Şâbbî son görev yeri olan Zağvân kasabasında hastalanmış ve 1929 yılının Temmuz ayı sonuna kadar bu bölgede kalmıştır. Daha sonra hastalığı nedeniyle Tûzer'e dönmüş ve 8 Eylül 1929'da vefat etmiştir. Babasının ölümü Ebu'l Kâsım eş-Şâbbî'nin en büyük acısı olmuştur. Yakın tarihte sevdiği kızı da kaybeden şairin acısı ikiye katlanmıştır. Muhammed eş-Şâbbî vefat etmeden çok kısa bir süre önce oğlu Ebu'l Kâsım eş-Şâbbî'nin evlenmesini istemiş ve bunda ısrarcı olmuştur. Şair Ebu'l Kâsım eş-Şâbbî, Tunus'un güneyinde yaygın olan geleneklere uygun olarak hem bir aile kurma arzusuyla hem de ebeveynlerinin memnuniyeti adına evlenmiştir. Daha sonra iki erkek çocuğu olmuşsa da evliliğinde mutlu olamamıştır.^[11]

Ebu'l Kâsım eş-Şâbbî babasının vefatına kadar huzurlu ve mutlu bir yaşam sürmüştür. Ancak, birbirine yakın tarihlerde gerçekleşen sevdiği kızın ölümü, mutsuz olacağı evlilik ve babasının ölümü onun hayatında büyük değişikliklere yol açmıştır. Babasının ölümünden sonra annesi ve küçük kardeşlerinin sorumluluğunu da yüklenmek zorunda kalan şairin, içinde bulunduğu genel koşullar ve yaşadığı kişisel zorluklar birleşerek üzerinde büyük bir baskı oluşturmaya başlamıştır. Bu durum fiziksel sağlığı açısından olumsuz bir etki bırakmış ve kalp büyümesi hastalığına yakalanmasına neden olmuştur.^[12] Hastalığı nedeniyle doktorlar fazla yorulmaması gerektiğini tavsiye etmiş olsalar da şair hem ruhen hem de bedenen kendini yoracak davranışlarda bulunmaya devam etmiştir. Şâbbî'nin hayatının son dönemlerinde yaşamış olduğu acılar, tattığı keder ve üzüntüler şiirlerinde de değişimi beraberinde getirir.^[13] Şairin Ma'temu'l-Hubb (Aşk Matemi, Ağustos-1927) ve Cedvelu'l-Hubb (Ağustos-1927) adlı şiirlerinde, sevdiği kızın ölümünün onun ruhunda derin izler bıraktığı dolayısıyla da üzerini matem bulutlarının kapladığı görülür. Şairin hayatı, özellikle de çocukluk ve öğrencilik dönemi çok hareketli ve enerjik geçer. Sürekli edebiyat meclislerinde bulunur, okumalar yapar, konferanslar verir, yazma ve neşretme faaliyetlerinde bulunur. Ayrıca, edebiyat kulüpleri kurarak edebiyatta ıslahat çalışmaları çerçevesinde öğrencileri organize etmede de büyük çaba gösterir. Şair, ömrünün son dönemlerinde daha çok yalnızlığı tercih ederek kendini okuma ve tefekküre adanmış olmasına rağmen edebî faaliyetlerine devam etmekten geri durmamış hem şiir yazmış hem de eserlerini neşretmeye çalışmıştır. 1934 yılında o zamana kadar yazdığı şiirlerini Mısır'da yayımlamak ister ve "Eğâni'l-Hayât" isimli divanında birleştirir. Fakat bu eserin neşredilmesi sonraki zamanlarda gerçekleşir. Daha sonra ağırlaşan hastalığı neticesinde baş-

[11] Ömer Ferrûh, *Şâ'irân Mu'âsirân İbrâhîm Tûkân ve Ebu'l-Kâsım eş-Şâbbî* (Beyrut: el-Mektebetu'l-İlmiyye, 1954), 159.

[12] Abdu'l-Hafız Hasen, *er-Rûmensiyye fi's-şî'ri'l-Arabiyyil-muâsir* (Kahire: Mektebetu'l Âdâb, 2009), 27; Ferrûh, *Şâ'irân Mu'âsirân*, 160.

[13] Hasen, *er-Rûmensiyye fi's-şî'ri'l-Arabiyyil-muâsir*, 24-28.

kentte bulunan İtalyan hastanesine kaldırılır, 9 Ekim 1934'te burada hayata veda eder.^[14] Şair doğduğu yer olan Şâbbiye'ye defnedilir.^[15]

Şair genç yaşta hayatını kaybetmiştir. Ancak, kısa yaşamına rağmen, Arap edebiyatına değerli katkılarda bulunmuştur. Şiirleri ve yazıları Arap dünyasında, özellikle Tunus'ta hâlâ büyük ilgi görmektedir.

3. EBU'L KÂSİM EŞ-ŞÂBBÎ'NİN EĞİTİM HAYATI

Şair ilköğrenimini Arapça olarak Kâbis beldesindeki Kur'ân okullarında almıştır. Dokuz yaşında Kur'ân-ı Kerim'in tamamını ezberlemesini sağlayan güçlü bir hafızası vardır. 1920'de on iki yaşındayken, Ağlebîler döneminde inşa edilen kadîm Zeytûne Cami'inde ortaöğrenimine devam etmek üzere başkente gönderilinceye kadar babasından Arapça ve din eğitimi almıştır. Aldığı derslerle yetinmemiş, ilmi ve fikri yönden kendini geliştirmek için okumalar yapmıştır. Eski ve modern Arap edebiyatının yanı sıra bazı çevirilere bağlı olarak Avrupa edebiyatını da takip etmiş; kadîm kütüphaneler olan Sâdıkiye ve Haldûniye kütüphanelerine sık sık gitmiştir. Buna paralel olarak Mısır, Lübnan, Suriye ve Irak edebiyatı üzerine de okumalar yapmıştır. Şâbbî, 1927'de Zeytûne'den o dönemin en yüksek dereceli diploması olan tedvî'yi almaya hak kazanmıştır. Ardından Tunus Hukuk Fakültesi'ne girmiş ve 1930'da mezun olmuştur.^[16]

Ebu'l Kâsım eş-Şâbbî edebi yönüyle eski Arap şiir usulüne hâkim olduğu gibi Apollo, ed-Divân, el-Mehcer gibi ekollerin cereyanına tutulmuş, modern edebiyata da iyi derecede vakıf olmuştur.^[17] 1923 yılında kaleme aldığı «Ah Aşk» şiiri ilk şiirlerinden biri olmuştur. 1926'da her pazartesi el-Nahdâ gazetesinin edebiyat sayfasında yazılar yazmıştır. 1927'de Kudemâyı Sadıkiye Kulübü'nde daha sonra bir kitap haline getirdiği “Arapların Şiirsel Tasavvuru” başlıklı bir konferans vermiştir. O dönem şiirlerinde Müslüman hareketin dirilişi ve yenilikçi hareketlerin desteklenmesinden bahsetmiş, sürekli Arapların şiirsel tasavvuru üzerinden edebiyatta yenilenme çağrısında bulunmuştur. Bu durum, kendisini eleştirenler ve yenilenme karşıtları tarafından şahsına karşı yürütülen şiddetli bir kampanyaya maruz kalmasına sebep olmuştur. Ancak babasının pek çok konuda olduğu gibi

[14] Abdusselâm el-Meseddî, *Kirâ'at me'a eş-Şâbbî ve el-Mutenebbî ve el-Câhiz ve İbni Haldûn* (Kuveyt: Dâr Suad Subah, 1993), 16; Ahmed Hasan Besec, *Divânu Ebi'l-Kâsım eş-Şâbbî* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1426/2005), 7; Parıldı, “İşgal Dönemi Tunus Şiirinde Avangard Bir Romanik: Ebu'l-Kâsım eş-Şâbbî”, 332.

[15] Mahmûd Tarşûne, *Mebâhis fî'l-edebî't-Tûnisıyyi'l-mu'âsir*, (Tunus: el-Matâbiu'l-Muvahhade, 1989), 12.

[16] Mecîd Tırâd, *Divânu Ebi'l-Kâsım eş-Şâbbî ve Resâ'iluhu* (Beirut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabi, 1415/1994), 9-15; Selmâ el-Hadra Cayyûsi, *el-İtticâhât ve'l-harekât fî's-şi'ri'l-Arabiyyi'l-hadis*, (ter. Abdülvehid Lu'lue), (Beirut: Merkezi Dirâsâti'l-Vahdeti'l-Arabiyye, 2007), 431.

[17] Süleyman Tülücü, “Şâbbî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/216-217.

ıslahatçı fikirlerinde de ona verdiği destek, yürüdüğü yolda kararlı adımlar atmasına, haksız eleştiriler karşısında sağlam durmasına olanak tanımıştır.

Şâbbî, Fransız kültürü ve edebiyatıyla da ilgilenmiştir. Bu nedenle şiirlerinde ve yazılarında hem Arap hem de Fransız etkilerini görmek mümkündür. Fransız işgali altındaki Tunus'ta yetişmesi onun milliyetçi ve bağımsızlık duygularını beslemiştir. Tunus'un başkentinde olması, onun edebiyat meclisleri ve entelektüel forumlara katılmasını sağlamıştır. Edebi yetenekleri, yenilikçi ruhunu ve kalıplaşmış olanı aşma arzusunu yansıtan şiirlerinde ve derslerinde öne çıkmaya başlamıştır. Şâbbî, genç yaşta Arapça ve Fransızca dillerinde edebiyat çalışmaları yapmış, Kudemâyı Sadıkiyye Kulübüne katılmıştır. Arap şiirinin klişeleşmiş halinden kurtarılıp düşünceye, hayal gücüne ve yeni ifade biçimlerine açık olması çağrısında bulunan son derece hassas ve duygusal bir şairdir. Ahmed Hasen ez-Zeyyât, Tâhâ Huseyn, Cibrân Halîl Cibrân şairin etkilendiği şahsiyetlerden bazılarıdır.

4. ŞİİRLERİ VE GAYESİ

“Tunus devriminin şairi” olarak adlandırabileceğimiz Ebu'l Kâsım eş-Şâbbî, Kuzey Afrika'da romantizmin öncüsü olarak kabul edilen çağdaş Arap edebiyatı şairlerinden biridir. Şiirlerinde ve yazılarında Arap dünyasının bağımsızlık ve özgürlük mücadelesine dikkat çekmiştir. Ayrıca sosyal adalet, eşitlik ve insan hakları gibi konulara da değinmiştir. Şâbbî'nin şiirleri romantizm yönü baskın olmakla birlikte realizmin de etkilerini gösterir. Şiirleri ve yazıları, Arap dünyasında büyük etki yaratmış ve yaşadığı dönemin tarihsel sürecine ışık tutmuştur. Ebu'l Kâsım eş-Şâbbî'ye göre şiir sadece bir sanat değildir. Daha çok, doğru bulduğu ve benimsediği ilkelerini, topluma iletbilmesine katkıda bulunacak araçlardan biridir. Şair şiirlerinde, halkın daldığı derin uykudan uyanmasını, işgal ve zulme boyun eğmemelerini, ülkesindeki haksızlığın sona ermesini istemektedir. Bu nedenle, insanların kayıtsızlıktan sıyrılıp kendilerine gelmelerini teşvik etmek için hayatı ve güzellikleri şiirleştirir. Sonra da dikkatlerine sunduğu tabiatı düşünmelerini, hayatın ve özgürlüğün önemini anlamalarını sağlar.^[18] Şair, şiirsel çağrısına olan karşılığın, toplum için duyduğu acı ve hüznü kadar büyük olmadığını görür. Buradan hareketle tepkileri yer yer şiddetli olur, hareketsiz ve tembel insanları azarlar, onlardan uzaklaşır, romantiklerden etkilenecek bütünüyle doğaya yönelir. Nitekim onun bu yönelimi ruhunun bir nebze huzura kavuşmasını sağlamıştır. Dış dünyadan kendini soyutlar ve kendi iç dünyası romantik anlamda duygusal bir hayal dünyasıdır. Şâbbî'nin bu durumu ailesi ve halkı arasında olduğu halde gurbet yaşadığına işaret eder. Bu duygu ve hisler, zamanla aklın tasdik etmediği, dinle bağdaşmayan eski geleneklere ve örfere bağlı kalanlara karşı can sıkıntısına, umutsuzluğa dönüşür.

[18] Ebu'l-Kâsım Muhammed Kerru, *eş-Şâbbî Hayâtuhu ve Şi'ruhû* (Beyrut: el-Mektebetu'l-İlmiyye, 1954), 99-104.

Onun nazımda kullandığı yöntem bakımından iki temel prensibi vardır. Bunlar, anlamların derinliği ve ifadelerin kolaylığıdır. Şiirdeki hareket noktaları bu iki temele dayanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında anlam ve manalar kişiyle, yaşamla, duygularla ilgilidir. Kelimeler kolay ve yumuşaktır, kendi içinde güçlü ve farklı anlamlar taşıyarak ortaya çıkar. Şiirlerin içerdiği gizem ve derin hayal gücü, ifadeyi sembolizme yaklaştırmıştır. Sembollerin ve sözcüklerin musikisi vasıtasıyla duyguların en küçük parçalarına inilmeye çalışılmış, bu yönüyle de Cibrân Halîl Cibrân'a benzerlik göstermiştir. Kelimeler ve derin manalara önem verdiği gibi, anlatmak istediğini müzikal ritimlerle uyuşan zarif şiir vezinlerini kullanarak sunmaya çalışmıştır. Şiiri kişinin duygularını gıdıklayan akıcı bir müzik haline getirebilmeyi başarmıştır. Başarılı bir şair olması yanında ritim ve ahenkte de becerisini sergileyebilmiş, bazen heyecanlandırırken bazen de duyguları ateşlemiştir.

Şair şiirleri ile Arap milliyetçiliğinin sembolü olmuş, insan hakları, özgürlük ve adalet temaları etrafında şiirler yazmıştır. Doğa ve aşk gibi evrensel temaların yanı sıra Arap dünyasının sosyal ve siyasi meselelerine de değinmiştir. Özellikle Arap milliyetçiliği ve bağımsızlık mücadelesi Şâbbî'nin eserlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu konular, onun yaşadığı dönemin tarihsel sürecine ışık tutan önemli unsurlardır. Sömürgecilik karşıtı şiirleri ile Arap dünyasında hâlâ ilham kaynağı olmaya devam etmektedir. "Eğer Halk Yaşamak İsterse" adlı şiiri en çok ses getiren eseridir. Şiirde Tunus halkını sömürgeci kurtulmaya, özgürlük, adalet ve onur içinde yaşamaya çağırır. Milli kurtuluş ve özgürlük mücadelesinin sembolü olarak kabul edilir. Şiir, Şâbbî'nin özgür ve bağımsız bir Tunus hayalini anlatır.

Ebu'l-Kâsım eş-Şâbbî, şiirlerinde Arap dünyasının kültürel ve tarihsel mirasına da büyük önem vermiştir. Bu nedenle eserlerinde Arap mitolojisi, tarihi ve folkloru ile ilgili unsurlar bulunmaktadır. Ayrıca Arap dili ve edebiyatının güzelliklerini ve zenginliklerini vurgulamıştır. Şiirlerinde kişisel duygularını ve yaşam deneyimlerini ifade etmek için psikolojik bir yöntem kullanır. Aşk, kayıp, özgürlük, kimlik ve milli kurtuluş gibi konuları şiirsel bir şekilde ele alır. Şiirleri güçlü duygusal ve dil zenginliğiyle dikkat çeker. Duygularını ve düşüncelerini ifade ederken sembolik bir üslup ve çeşitli benzetmeler kullanır.^[19]

[19] Tırâd, *Divânu Ebi'l-Kâsım eş-Şâbbî ve Resâ'iluhu*, 16-22.

5. ESERLERİ

Ebu'l-Kâsım eş-Şâbbî'nin şöhreti birinci derecede divanına dayanır. Daha sonra eserlerini şöyle sıralamak mümkündür:

1. *el-Hayâlu's-Şi'r 'inde'l-'Arab*: (Araplarda Şiir Tasavvuru) Haldüniyye kütüphanesinde konferans olarak sunmuş daha sonra kitap haline getirmiştir.^[20]
2. *Eğâni'l-Hayât*: (Hayatın Şarkıları) Şair yayımladığı “*Araplarda Şiir Tasavvuru*” adlı kitabın son sayfasında “*Eğâni'l-Hayât*” ismini verdiği divanını da yakında yayımlayacağını söylemiş, fakat maddi sebeplerden ötürü gecikmiştir. Daha sonra yayımlanmıştır.
3. *Fi'l-Makbar*: (Mezarda)
4. *es-Safahâtu'd-Dâmiye*: (Kanlı sayfalar)
5. *el-Edebu'l-Arabiyyi fi'l-'Asri'l-Hâdir*: (Modern asırda Arap edebiyatı.)
6. *Şu'arâü'l-Mağribi'l-Aksâ*: (Mağribin şairleri) Edebiyat kulübünde hazırladığı bir çalışmadır.^[21]
7. *Müzekkirât*: (Şairin hatıralarını kayıt altına aldığı eseridir. 1930 yılında kayıt altına almaya başlamıştır.)
8. *Resâilü's-Şâbbî*: (eş-Şâbbî'nin Mektupları) Mısırlı, Suriyeli, Lübnanlı birçok edebiyatçı arkadaşıyla mektuplaştığı veya karşılıklı değiş tokuş yaptıkları kıymetli ve edebi mektuplardır.^[22]
9. *Cemîl Buseyne*: (Güzel Büseyne) Benzersiz şiir üslubuyla yazdığı güzel bir hikayedir.^[23]
10. *es-Sekîr*: (Sarhoş) İki bölümden oluşan bir piyes türüdür.
11. *Kıssatu'l-Hicreti'l-Muhammediyye*: (Muhammedi hicretin kıssası) Hz. Muhammed'in (s.a.v) hicretinin yıl dönümü anısına 1932 yılında talebeler kulübünde verdiği bir konferanstır. el-Âlem dergisi Tunus'ta neşretti.^[24]
12. *Divânu'l-Eşvâki't-Tâihe*^[25]

[20] Kerrû, *eş-Şâbbî, Hayâtuhu ve Şi'ruhû*, 98.

[21] Hüseyin Yazıcı, Tunus'ta Modern Arap Edebiyatı ve Ebu'l-Kâsım Eş-Şâbbî, *Şarkiyat Araştırmalar Dergisi* 2/5 (2002), 49-67.

[22] Kerrû, *eş-Şâbbî, Hayâtuhu ve Şi'ruhû*, 101.

[23] Kerrû, *eş-Şâbbî, Hayâtuhu ve Şi'ruhû*, 102.

[24] Kerrû, *eş-Şâbbî, Hayâtuhu ve Şi'ruhû*, 103-104.

[25] Beseç, *Divânu Ebi'l-Kâsım eş-Şâbbî*, 7-9.

أَيُّهَا اللَّيْلُ

أَبُو الْقَاسِمِ الشَّابِّي

أَيُّهَا اللَّيْلُ يَا أبا البؤسِ والهَوِّ
 فِيكَ تُجْتَوِ عَرَائِسُ الأَمَلِ العَدْوِ
 فَيُبَيِّرُ النَّشِيدُ ذَكَرَى حَيَاةٍ
 وَتَرَفُّ الشُّجُونُ مِنْ حَوْلِ قَلْبِي
 أَنْتَ يَا لَيْلُ! أَنْتَ ذَرَّةٌ صَعِدَتْ
 أَيُّهَا اللَّيْلُ أَنْتَ نَعْمَ شَجِيٌّ
 إِنَّ أَنْشُودَةَ الشُّكُونِ الَّتِي تَرَى
 تُسْمِعُ النَّفْسَ فِي هَدْوِهِ الأَمَانِي
 فَتَصَوِّغُ القُلُوبَ مِنْهَا أَغَارِي
 تَتَلَوَّى الحَيَاةَ مِنْ أَلَمِ البؤِ
 وَعَلَى مِسْمَعِيكَ تَنْهَلُ نوحاً
 فَأَرَى يُرْفَعُ شَفِيفاً مِنَ الأَوْ
 وَأَرَى فِي الشُّكُونِ أَجْنَحَةَ الجُبِّ
 فَلَكَ اللهُ! مِنْ فَوَادٍ رَحِيمِ
 يَهْجَعُ الكَوْنُ فِي طَمَآنِينَةِ العُصْبِ
 وَبِأَحْضَانِكَ الرَّحِيمِ يُسَمِّي
 شَادِياً كَالطَّيُورِ بِالأَمَلِ العَدْوِ
 يَا ظِلَامَ الحَيَاةِ! يَا رُوعَةَ الخِزْرِ
 وَبِقِيَامَةِ السَّكِينَةِ فِي كَفِّ
 فِيكَ تَنْمُو زَنَابِقُ الخُلْمِ العَدْوِ
 خَلَفَ أَعْمَاقَكَ الكَثِيبَةَ تُنْسَا
 وَفُؤَدِيكَ فِي صَفَائِكَ السُّوِ

لِ أيا هيكَل الحَيَاةِ الرَّهيبِ!
 بِ تُصَلِّي بِصَوْقِهَا المَجُوبِ
 حَجَبَتْهَا عُيُومُ دَهْرٍ كَثِيبِ
 بِشُكُونٍ وَهَيْبَةٍ وَقُطُوبِ
 كُونِ مِنْ مَوْطِئِ المَجِيبِ الغَضُوبِ
 فِي شِفَاهِ الدُّهُورِ بَيْتُ النَّحِيبِ
 تَجَّ فِي صَدْرِكَ الرُّكُودِ الرَّحِيبِ
 رَنَّةَ الحَقِّ وَالجَمَالِ الخَلُوبِ
 د تَهَزُّ الحَيَاةَ هَزُّ الخُطُوبِ
 س فَتَبْكِي بِلَوَعَةٍ وَتَحِيبِ
 وَعُوبِلاً مُرّاً شَجُونِ القُلُوبِ
 جَاعٌ يُلْقِي عَلَيْكَ شَجْوَ الكَثِيبِ
 — بَارِ مُخْضَلَّةً بِدَمْعِ حَبِيبِ
 وَلَكَ اللهُ! مِنْ فَوَادٍ كَثِيبِ
 — فُؤُورِ طِفْلاً بِصَدْرِكَ الغَرِيبِ
 — قُوطُ فِي نَضْرَةِ الصُّحُوكِ الطُّرُوبِ
 بِ جَمِيلاً كَبَهْجَةِ الشُّؤُوبِ
 نِ وَيَا مِعْرَافَ التَّعْيِيسِ الغَرِيبِ
 — فَمَيْكَ تَنْهَلُ رَنَّةَ المَكْرُوبِ
 بِ وَتَذُوي لَدَى لَمِيبِ الخُطُوبِ
 بْ ظِلَالِ الدُّهُورِ ذَاتِ قُطُوبِ
 د تَدِبُّ الأَيَّامُ أَيُّ دَبِيبِ

Ey Gece^[26]

Ey gece, sefaletin ve eğlencenin babası. Ah! hayatın korkunç yapısı.
 Tatlı umudun gelinleri diz çöküyor sende, sevgili sesiyle dua ediyor.
 Şarkı, kasvetli zamanın bulutlarının gölgelediği bir hayatın hatırasını canlandırıyor.
 Hüzünler, durgunluk, heybet ve asık yüzüyle kalbimin etrafında çırpınıyor.
 Sen ey gece, öfkeli cehennemden gazabından varlığa çıkan bir zerresin.
 Ey gece, sen feryat ile ağlayışlar arasında, sonsuzluğun dudaklarında hüznü bir ezginin.
 Geniş ve cömert göğsünde titreşen sessizliğin şarkısı
 Arzuların dinginliğinde, hakikatin ve aldatıcı güzelliğin çınlamasını ruha işittirir.
 O zaman kalpler ondan hayatı sarsan şarkılar, sözler oluşturur.
 Hayat, ızdırabın acısından kıvrınır; öyle ki bir hüznü ve feryatla ağlar.
 Ve kalplerin üzüntüsü, acı feryatları ve haykırışları senin kulaklarına yağıdırır.
 Kederlinin hüznünü sana bırakan şeffaf bir sancı perdesi görüyorum.
 Ve bir sevgilinin gözyaşlarıyla sırlıslıklam olmuş kudretin kanatlarını görüyorum sessizlikte.
 Hay Allah! Ne merhametli bir kalpsin. Hay Allah! Ne kadar hüznü bir kalpsin.
 Evren senin garip göğsünde çocuk gibi, yavru bir kuşun sükûnetinde uykuya dalar.
 Ve senin şefkatli kollarında, neşeli kahkahaların tazeliğinde uyanır.
 Tatlı bir umutla seslenen kuş gibi, güneşin parlaklığı kadar güzel.
 Ey hayatın karanlığı, ey hüznün görkemi, ey garip mutsuzluğun şarkısı.
 Ve avuçlarındaki sessizliğin arpi ile ıstırabın sesi dökülüyor
 Sende tatlı bir rüyanın zambakları büyüyor, sıkıntılar ve talihsizliklerin alevinde soluyor.
 Mahzun derinliklerinin ardında, çağların çatık kaşlı gölgeleri akıyor.
 Ve başının iki yanındaki siyah örgülerinle, günler bir şekilde hareket ediyor.

[26] Beseç, *Divânu Ebi'l-Kâsım eş-Şâbbî*, 29-32; *Mu'cemu'l Vasi*, li Nuhbeti el Müellifine ve Lugaviyyine el-Misriyyine, 2. Baskı (Kahire: Mecmau'l-Lügati'l-Arabiyye, 1392/1972).

6. ŞİİRİN TAHLİLİ VE BELÂĞAT UNSURLARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Bu kısımda, şairin “Ey Gece” şiiri edebi eleştirisi metodu açısından incelenecek ve şiirde sık kullanılmaları ile öne çıkan edebi unsurlara değinilecektir.

6.1. Yapısal Yaklaşım (المنهج البنوي)

Yapısalcılık kavramını açıklığa kavuşturmak için öncelikle lügat anlamına bakmak önem taşımaktadır. Sözlüklere göre, “yapı” kelimesinin Arapça karşılığı “بِنَاءٌ”, “بِنِي”, “بِنَى” (inşa etti, inşa ediyor, inşa etmek) sülâsî fiilinden türemiş olan “بِنِيَّةٌ” kelimesidir.^[27] Arapçada “بِنِيَّةٌ” kelimesi, bir şeyin oluşumunu veya bir yapının inşa edilme keyfiyetini ifade eder. Burada bahsedilen “yapı” (بِنِيَّةٌ) sadece bir şeyin kendisi üzerine inşa edildiği görünü, biçim, fiziksel birim, genel tasarım değil aynı zamanda bir şeyin oluşumunu ve idrak edilebilmesini açıklayan kanundur.^[28] Terminolojik açıdan edebi analizde yapısal yaklaşım kavramı, eseri incelerken tüm dış gerçeklik, tarih ve insan gibi dış unsurların ayıklanıp dışarıda bırakılmasına dayanan eleştirel bir yaklaşımdır. Başka bir deyişle metni incelerken sadece dilin kendisine dikkat ederek eserin iç yüzünü ve sırlarını metnin inşasına sebep olan dış bağlamdan uzakta açığa çıkartmaktadır.^[29] “Ey Gece” şiirinin yapı bakımından incelenmesi aşağıdaki farklı başlıklar altında gerçekleştirilecektir.

6.1.1. Ritmik Seviye (المستوى الإيقاعي)

Ritim, bir dizede vurgulama, uzunluk, kısalık veya ses özelliklerinin tertipli bir şekilde tekrarından kaynaklanan ses uygunluğudur. Yazı veya şiirde ritmik düzey, müzikal bir üslubun varlığını ifade eden terimdir. Ritim düzeyinin edebiyat eleştirisinde önemli bir yeri vardır. Ritim seviyesine ulaşmak için kafiye, ses uyumu, vezinlerin dağılımı, tekrarlama gibi çeşitli dilsel ve şiirsel teknikler kullanılır. Bir eserdeki duygu ve düşüncüyü etkili bir şekilde aktarmaya yardımcı olan tutarlı ve dengeli bir ritim oluşturmak, uzun ve kısa heceler belirlenmiş kalıplarının kullanılmasıyla gerçekleştirilebilir. Ritim, şiirin yapısının ve anlamının ayrılmaz bir parçası olup kelime telaffuzlarından doğan seslerin süslenmesi ve renklendirilmesidir.^[30] Ritim olmadan şiir güzelliğinin çoğunu kaybeder.

[27] Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1993), “بِنِي” 14/93-94.

[28] Zekeriyâ İbrâhîm, *Müşiletu'l-bünyeti ev edvâun ale'l-binyeviyeti* (Kahire: Mektebetu Mısır, 1975), 29-30.

[29] Şemlel Emine - Lecrub Reşide, *et-Tahlîlu'l-bünyeviyi li'n-nassi'ş-şîr, Kasidetu ünşüdetu'l-matar li bedr şâkiru's-siyâb unmüzezen, işrafu'd-doktor abdul ubeyd en nasreddin* (Cezayir: Câmiatu Doktor Mevlâyê Tâhir, Külliyyetü'l-âdâbi ve'l-luga Kısmu'l- Lugati'l-Arabiyye, 2020), 12.

[30] İzzüddîn İsmâîl, *el-Usûsü'l-cemaliyyeti fi'n-nakdi'l-Arabiyyi, arzun ve tefsirun ve mukarenetun*, (Kahire: Dâru'l- Fikri'l-Arabî, 1994), 376.

Arap edebiyatında terminolojik olarak ritmin (الإيقاع) geniş kapsamlı bir tanımı yapılmamıştır. Her münekkît ya da her edebiyatçı ritmi kendi bakış açısına göre tanımlamış, bazı konularda hemfikir, bazılarında ise farklı düşünmüşlerdir.^[31] Seyyid el-Bahrâvî ritmi şöyle tarif etmiştir: “Ritim, eş zamanlı aralıklar üzere zaman içindeki ses olaylarının bir dizisidir. Yani seslerin koordinasyonudur”.^[32] Ona göre ritim, aruz yapısı ve fonetik yapıyı kapsamaya yönüyle vezin (ölçü) den daha ön plandadır. Şiirde ritim (إيقاع) terimini ilk kez kullanan İbn Tabâtabâ^[33] ritimden bahsederken, “Vezinli şiirde beyitlerin bir denge üzerine inşâ edilerek cümlelerin güzel olması (hüsn-i terkib), mananın isabetli olması, anlayışı hoşnut kılan ve algıyı harekete geçiren ritim (إيقاع) in olduğunun göstergesidir.”^[34] şeklinde bir tanım yaparak ritmin vezin (ölçü) den başka bir şey olmadığını ifade etmeye çalışmıştır. Ona göre ritim, verilmek istenen asıl mananın isabetli, vezinlerin (ölçülerin) ise dengeli oluşuyla bağlantılıdır.^[35]

Ebu'l Kâsım eş-Şâbbî'nin incelediğimiz şiirinde çeşitli ritmik özellikler bulunur. Şair'in şiirinde “bâ” (ب) kafiyesini seçtiği açıktır. Bâ (ب) harfi dudak (şefevî) harflerinden biri olarak kabul edilir. Güzel bir müzikal ritmi olması nedeniyle sıklıkla ravî harfî olarak kafiyelerin sonunda kullanılır. Bu ses, aynı zamanda sevgiyi, hayranlığı ve özlemi ifade etmek gibi büyük duygusal çağrışımlara da sahiptir. Derinlerden çığlık atan, içinde fırtınalar kopan şairin psikolojik durumuna uygun, bariton, yekpare bir sestir. Beyitlerin sonlarında bulunan tüm kelimeler bu duruma örnektir.

[31] Muhammed Ulvân Sêlmân vd., *el-İkâ'u fî şî'ri'l-hadâseti, dirâse tatbikiyye alâ devâvîn* (İskenderiye: el-İlmu ve'l-İmânu li'n-Neşri ve't-Tevzi', 2008), 21-33.

[32] Cüdne Alî Hatice – el-Abbâdi Yemîne, işrafu'd-doktor Tektek İkrâm, *el-İkâ'u şî'ri fî Divâni “âyâtin min kitâbis'sehvi” li Fâtih Allâk ün-mûzen* (Cezayir: Vizeratu't-talimi'l-âli ve'l-bahsi'l-ilmî, Külli-yetü'l-âdâbi ve'l-luga Kısmu'l- Lugati'l-Arabiyye ve Âdâbuha, 2016-2017), 14.

[33] Hatice – Yemîne, *el-İkâ'u şî'ri fî Divâni “âyâtin min kitâbis'sehvi”*, 6.

[34] İbn Tabâtabâ, *İ'yarû's-sî'r* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1426/2005), 21.

[35] Sêlmân vd., *el-İkâ'u fî şî'ri'l-hadâseti, dirâse tatbikiyye alâ devâvîn*, 21-33.

الَّتِي تَنْتَهِي بِحَرْفِ "الواو" و "الباء"	الَّتِي تَنْتَهِي بِحَرْفِ "الياء" و "الباء"	
"و" ve "ب" harfi ile biten kelimeler	"ي" ve "ب" harfi ile biten kelimeler	
المَحْبُوبِ	الرَّهِيْبِ	١
فُطُوْبُ	كَيْبِ	٢
العَضُوْبِ	النُّحَيْبِ	٣
الْحَلُوْبِ	الرَّحِيْبِ	٤
الْحُطُوْبِ	نَعِيْبِ	٥
الْقُلُوْبِ	حَبِيْبِ	٦
الطَّرُوْبِ	العَرِيْبِ	٧
الشُّؤُوْبِ	العَرِيْبِ	٨
المَكْرُوْبِ	دَيْبِ	٩

Tabloda gösterilen örneklerden de anlaşılacağı üzere şair eserdeki dokuz beyitte ravîden önce “yâ” (يا) harfini kullanırken, diğer dokuz beyitte ise “vâv” (و) harfini kullanmıştır. Son harf olan ravînin hemen öncesinde bu harflerin kullanılması beyitlerin son kelimelerinde “ridf” (الردف) olduğunu açıkça göstermiştir. Ravî, kafiye düzeninde tekrarlanan son sahih harftir. Diğer bir ifadeyle “med” (و, ي) veya “hê” (ها) harflerinden biri olmaması şartıyla, şairin şiirin tamamı boyunca bağlı kaldığı, beyitlerin son harfidir.^[36] Ridf (الردف) ise ravîden hemen önce med harflerinden birinin gelmesiyle gerçekleşir. Klasik şiir anlayışına göre şairin med harflerinden “elif” (ل) ile ridf yapması halinde, tüm beyitlerin sonlarında buna bağlı kalması gerekir. Yani başka bir harf kullanması doğru kabul edilmez; ama ravîden önce “vav” veya “yâ” harfini kullanırsa şiirde farklı harfler arasında geçiş yapma hakkı vardır.^[37]

Bu kurala şiirdeki şu beyitler örnek verilebilir:

يا ظلام الحياة! يا زوعة الخُرُ
 نِ ويا وعزف التَّعْيَسِ (العَرِيْبِ)
 وبقيثارة السُّكينة في كف
 فَمَيْكَ تَنْهَلُ رَيْئُهُ (المَكْرُوْبِ)

Yukarıda verilen parantez içindeki örneklerde görüldüğü üzere şair her iki beyitte de ravîden önce birbirinden farklı harfler kullanmıştır.

[36] Abdülaziz Atık, *İlmu' l arûz ve' l kâfiye* (Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, 1407/1987), 137.

[37] Atık, *İlmu' l arûz ve' l kâfiye*, 155.

العَرَبِ (ي) ridf (الرِّدْفُ) + (ب) ravî (الرَّوِي) = القَافِيَةُ

المَكْرُوبِ (و) ridf (الرِّدْفُ) + (ب) ravî (الرَّوِي) = القَافِيَةُ

Tahlili yapılan iki beytin son kelimelerinde “bâ” (ب) harfi ravî, onun önce-
sindeki “ya” (يا) ile “vav” (و) harfleri ise “ridf” tir. Ravî ve ridf, kâfiye harfleri,
(الدخيل الرَّوِيُّ، الرِّدْفُ، الحُرُوجُ، الرَّدْفُ، التَّأْسِيسُ،) grubundandır.

Kafiye harfleri altı tanedir: [38]

- **Ravî:** Şiirin dayandırıldığı ve atfedildiği harftir. Son harfler “ل” ile biterse “lâmiyye” “م” ile biterse “mîmiyye” şeklinde isimlendirilmesi gibi.
- **Vasıl:** Harekeli olan ravînin uzatılmasıyla ortaya çıkan med harfleri ya da ravinin ardından gelen “hê” harfidir.
- **Hurûc:** Vasıl harflerinin uzatılması sonucu ortaya çıkan med harflerine denir.
- **Ridf:** Ravîden önce gelen med ya da lin harflerine denir.
- **Te’sîs:** Ravî harfinden önce gelen harekeli harfin önündeki elife te’sîs denir.
- **Dahîl:** Ravî harfi ile te’sîs harfi arasında bulunan harfe verilen isimdir. Dahîl harfinin harekeli olması gerekir.

Şairin ravîden önce “yâ” (يا) harfi kullanarak yaptığı ridf, beyitlerde hüzünlü bir ritim havası oluşturmuştur. Buna, şu dört kelime örnek verilebilir:

الكَيْبِ (Ağlamaklı)	الرَّهْبِ (Endişe verici)	نَيْبِ (İç çekerek ağlama)
-------------------------	------------------------------	-------------------------------

6.1.2. Dış Ahenk (الموسيقى الخارجية)

Dış ahenk ile kastedilen, aruz bahirlerinden kaynaklanan ritimdir. Şiirin olu-
şumunda vazgeçilmez iki temel öğe olan vezin ve kafiye, dış ahenk kapsamında
değerlendirilir. Bu iki temel, Arap şiirinin iskeletini oluşturur. Şâbbî, şiirini kulağa
hoş gelen ve zevki okşayan “bahr-i hafîf” ten faydalanarak kaleme almıştır. “Ha-
fîf” bahrini oluşturan ritmik birimler (tef’ ile) şu şekildedir:

[38] Muhammed Emin b. Hayrullah b. Mahmûd b. Mûsa el-Hatîb el- Amrî, *el-Menâhilu’s-sâfiyeh fi ilmi’l-arûzi ve’l-kâfiyeh*, thk. Abdullah Halîf Hudayr el-Hayyânî-Abdullah Fethî Zâhir (Musul: Dâru Nûn li’t-Tibâ’ati ve’n-Neşr, 1443/2022), 257.

فَاعِلَاتُنُّ	مُسْتَفْعِلُنُّ	فَاعِلَاتُنُّ	فَاعِلَاتُنُّ	مُسْتَفْعِلُنُّ	فَاعِلَاتُنُّ
0/0//0/	0//0/0/	0/0//0/	0/0//0/	0//0/0/	0/0//0/

Yukarıda verilen kalıpta görüldüğü gibi “bahr-i hafif” üç kısımdan (tef’ile) müteşekkildir. Bir beytin bütünü dikkate alındığında bu altı tef’ileye ulaşır. “Bah-r-i hafif” (Hafif bahri) Halil b. Ahmed’in aruz sisteminde “müştebihe” denilen dördüncü dâirenin üçüncü bahri olup genel sıralamada on birinci bahir olarak geçer.^[39] Eserde bu bahrin işlenmesi şairin hüznünü, gam ve kederini dile getirmiştir. Şair, kalbindeki acıyı hafifletmek ve ferahlamak için geceyle hasbihâlde bulunarak kişileştirme yapmış, bu sırada hissettiği duyguları eserine işlerken bahsi geçen unsurları kullanmıştır. Beyitlerde elem, keder ve hüznü bildiren anlamca yakın pek çok kelime şairin hissettiği duyguları yansıtmıştır. Şairin farklı hisleri ve duyguları ifade etmesini sağlayan en önemli etken, kendisinde pek çok incelik, zihafât ve esneklik barındıran hafif bahirlerden oluşmuş şiir vezinleridir. Örnek:

بِ تُصَلِّي بِصَوْتِهَا الْمَحْبُوبِ	فِيكَ تَجْنُو عِرَائِسُ الْأَمَلِ الْعَدُوِّ
0/0/0/0 //0//0/0//	0/0///0 //0// 0/0/ /0/
فَاعِلَاتُنُّ مُتَفَعِّلُنُّ فَالَاتُنُّ	فَاعِلَاتُنُّ مُتَفَعِّلُنُّ فَعِلَاتُنُّ

Şair, verilen beyitte kendisinde zihaf bulunan hafif bahri kullanmıştır.

Aşağıda verilen örnekte ise zihafât’tan “habn” (Müstef’ilün kelimesinde ikinci sakın harfin düşürülerek mütef’ilün haline dönüştürülmesi) olduğu görülür.

تَجَّ فِي صَدْرِكَ الرُّكُودِ الرَّحِيبِ	إِنَّ أَنْشُودَةَ السُّكُونِ الَّتِي تَر
0/0//0/0//0//0/ 0/ /0/	0/0//0/0//0//0/0//0/
فَاعِلَاتُنُّ (مُتَفَعِّلُنُّ) فَاعِلَاتُنُّ	فَاعِلَاتُنُّ (مُتَفَعِّلُنُّ) فَاعِلَاتُنُّ

6.1.3. Morfolojik İnceleme (المستوى الصرفي)

Dil biliminin temel alanlarından birisi olan morfoloji, bazen “biçimbilim”^[40] bazen ise “şekil bilgisi” diye isimlendirilir.^[41] Daha farklı tanımları bulunmakla

[39] Tefrik Rüştü Topuzoğlu, “Hafif”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/113-114.

[40] Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Multilingual, 2002), 41.

[41] Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1992), 142.

birlikte Vecihe Hatiboğlu bu alanı, “Kelimelerin kök, gövde ve eklerinin yapısını, işleyişini inceleyen bilim” diye tarif etmiştir.^[42] Morfolojinin (biçimbilimi) işlediği konular açısından Arap dilindeki karşılığı “sarf” (الصرف) ilmi olarak bilinir. Konusu i'lâl, sahih, ziyade ve asıl gibi açılardan Arapça lafızların durumlarını incelemek olan^[43] sarf, sözlükte “çevirmek, döndürmek” demektir. Terim olarak ise amelî ve ilmî (nazarî) olmak üzere iki kısımdır. Amelî sarf, tek olan aslın (masdar veya mâzî) istenilen manayı elde edebilmek için muhtelif vezinlere dönüştürülmeü sidir ki buna tasrif de denir.^[44] Yani kök olarak bilinen kelimenin farklı isim veya fiil formlarında kullanılmasıdır. İlmî (Nazarî) sarf ise “i'rab ve binâ dışında kelime durumlarının kurallarını inceleyen ilim” diye tanımlanır. Son dönem dilciler sarf ile tasrif (çekimlemek) ilmini birbirinin aynı kabul ederler. Fakat Sibeveyhi gibi kadim dilciler tasrifî sarf ilminin alt dalı olarak kabul ederler.^[45]

Morfolojinin faydası, bir kelimenin yapısını ve bu yapının konuşmacının istediği spesifik anlam üzerindeki önemini bilmeye yardımcı olmasıdır. Aşağıda verilen başlıklar altında şiiri morfolojik açıdan incelemeye çalışacağız.

6.1.3.1. Fiiller (الأفعال)

Şairin şiirinde muzârî fiillere (şimdi veya geleceği ifade eden fiil) çokça yer vermesi, hissettiği farklı duyguların devam etmesinden kaynaklanır. Bazı durumlarda karamsarlığa kapıldığı hissedilen Şâbbî'nin bu fiil formunu kullanarak yaşadığı keder ve elemin gelecekte de devam edeceğine işaret eden yakın anlamlı kelimelere yer verdiğini görmek mümkündür.

عَمَّرُ الْحَيَاةَ (...Hayatı sarıyor)	يُبِيرُ النَّشِيدَ (...Şarkı canlandırıyor)	يَجْتُمِعُ عَرَائِسَ (...gelinleri diz çöküyor)
تَنْهَلُ نَوْحًا (...Üzüntüyü yağıdırır)	تَبْكِي بِالْوَعَى (...Üzüntüyle ağlar)	تَرْفُ الشُّجُونَ (...Hüzünler çurpıyor)

Şair muzârî fiili mâzî fiilden daha fazla kullanmıştır. Beyitlerin incelediğimiz kısımlarında yirmi bir yerde muzârî fiil tespit edilmiştir. Mâzî fiilin sadece dört yerde kullanıldığı görülmüştür.

[42] Oya Adalı, *Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler* (İstanbul: Papatya Yayıncılık, 2004), 11.

[43] Ahmed el-Hamlâvî, *Şeze'l-arfi fi fenni's-sarf* (Beyrut: Dârul-Fikri'l-Arabî, 1999), 9.

[44] el-Hamlâvî, *Şeze'l-arfi fi fenni's-sarf*, 9.

[45] Hulusi Kılıç, “Sarf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/136-137.

Bazen acı veren bir olayın meydana geldiğini belirtmek için mâzî fiili (geçmiş zaman fiili) kullanır.

أمثلة على الأفعال الماضية التي استخدمها الشاعر في قصيدته (Şairin şiirinde kullandığı mâzî fiillere örnekler)	
نُظِرَةٌ (مرقت) (Rahatsız eden bakış)	(حَجَبَتْهَا) غُيُومٌ دَهْرٌ (Zamanın bulutlarının gölgelediği)
(أصغَتْ) إلى صرّاح القلوب (Kalplerin feryadını dinledi)	(صَعَدَتْ) للكون من مَوْطِئِ الجحيم (Cehennemin gazabından yükselen)

Şiirdeki mazi fiillerle yapılmak istenen betimleme, geçmiş zamana işaret etmese de “Mâzî fiil ile müstakbeli (geleceği) kastetmek” (بصيغة المآضي تنبيهاً) (على تحقق وقوعه التعبير عن المعنى المستقبل kuralınca, henüz gerçekleşmemiş ama gerçekleşeceği düşünülen bir durumu ifade etmek için de bu fiil kullanılır.^[46]

Şair, şiirin diğer bölümlerinde “emir filini” (الفعل الأمر) de kullanmıştır. Yüzleştiği zor durumlar karşısında bu fiiller ile çağrıda bulunduğu muhatabından yardım istediğini ifade etmeye çalışır.

- رَتِّلْ عَلَى الْحَيَاةِ نُحْبِي (feryadımı hayata güzel bir makamla oku)
- أَسْكُبْ عَلَى الصُّبْحِ (Sabaha saç)

6.1.3.2. Çoğul Formları (صيغ الجموع)

Morfolojik açıdan inceleyeceğimiz diğer bir bölüm ise şiirde kullanılan çoğul kalıplarıdır. Aşağıda verilen tablo beyitlerde kullanılan çoğul kelimeleri ve kalıpları gösteriyor.

[46] Sa'deddin Mesud b. Ömer b. Abdullah Teftâzânî, *Muhtasarü'l-meânî* (Kum: Dârü'l-Fikr, 1411/1990), 81.

نوع الجمع	الوزن	الأسماء
جَمْعُ التَّكْسِيرِ	فُعُولٌ	غُيُومٌ
جَمْعُ التَّكْسِيرِ	فُعُولٌ	شُجُونٌ
جَمْعُ التَّكْسِيرِ	فُعُولٌ	دُهُورٌ
جَمْعُ التَّكْسِيرِ	فُعُولٌ	رُكُودٌ
جَمْعُ التَّكْسِيرِ	فُعُولٌ	قُلُوبٌ
جَمْعُ التَّكْسِيرِ	فَعَائِلٌ	عَرَائِسٌ
جَمْعُ التَّكْسِيرِ	فَعَائِلٌ	ضَعَائِرٌ
جَمْعُ التَّكْسِيرِ	أَفَاعِيلٌ	أَعَارِيدٌ
جَمْعُ القَلَّةِ	أَفْعَالٌ	أَوْجَاعٌ
جَمْعُ القَلَّةِ	أَفْعَالٌ	أَحْضَانٌ
جَمْعُ القَلَّةِ	أَفْعَالٌ	أَعْمَاقٌ

Cemî müennes sâlim (جمع المونث السالم) kalıpları yalnızca "رائعات", "نكريات", gibi birkaç kelimedede kullanılmıştır. Şair bahsettiği şeylerin azlığına ve çokluğuna dik-kat çekmek için cemî teksir formları kullanır. Merhametin az olduğunu belirtmek için "أحضان" kelimesinde "أفعال" kalıbından istifade ederken, aynı şekilde "أحلام" (hayaller) kelimesinde, mahzun bir kalpte hayal etmenin az olacağını "أفعال" kalıbıyla anlatmak istemiştir. Bazı kelimelerde çoğulluk bildiren "فُعُولٌ" veznini kullanmıştır. Kendisinde çokluk manası olan kelimelere şu örnekler verilebilir: (الشُّجُونُ، الدُّهُورُ، الخُطُوبُ)

Kesret (çokluk) manasını ifade eden diğer bir vezin ise "فعال" veznidir. Şair "ظلال الدُّهُور" terkinde bu kalıbı kullanmıştır. Şiirde kullanılan cemî kalıpları arasında şairin en çok kullandığı cemî çeşidinin cemî teksir olduğu göze çarpar. Bu şekilde bir kullanım şairin yaratıcılığını ve şiirsel yeteneğini ön plana çıkarır.

Cemî kalıpları mana açısından çokluğa işaretir. Dolayısıyla bu kalıplar sadece şiirdeki vezinlerin oluşturulması için kullanılmamıştır. Aynı zamanda şairin bu cemî kalıplarının cümleye katacağı azlık ya da çokluk manalarını da göz önünde bulundurarak kendi düşünceleri ve hislerini daha iyi ifade ettiği anlaşılır.

6.1.3.3. Zamirler (الضمانر)

Zamirler, metnin tutarlılığı ve uyumunda önemli bir rol oynamıştır. Şair kişi zamirlerini sıklıkla kullanmıştır. Aşağıda buna örnek verilmiştir.

• فيك • مسمعك • قلبك • كفيك • صفاترك

Beyitlerde, merfu munfasıl zamir (انت) kullanımı da mevcuttur.

Örnek: (أنت يا ليل، أنت تدري)

Şair aşağıda verilen örneklerde birinci tekil şahıs zamirlerini kullanarak (müfred-mütekellim) kalbindeki acıya ve sıkıntıya değinmiştir.

• سالتُ الحياة • تيرمتُ • كرهتُ

6.2. Psikolojik Yaklaşım Göre İnceleme

Şiir üzerinde gerçekleştirilen analiz, şairin bu şiiri psikolojik olarak kötü, mutsuz ve üzüntülü olduğu bir dönemde yazdığını göstermiştir. Bu durum, onun fikrî olarak olumluya değil olumsuzya yönelmesinde etkili olmuştur. Her şeyin kötüye gideceğini düşünerek iyi ve güzel olanı, kötü ve çirkin görmesine sebebiyet vermiştir.

ل أيا هيكل الحياة الرهيب! أيتها الليل يا أبا البؤس والهؤ

Şâbbî, şiire başlarken geceyi gam, kederin babası ve korkunç hayatın yapısı olarak nitelendirmiştir.

كون من موطئ الجحيم الغضوب أئت يا ليل! أنت ذرة صعدت لل
في شفاء الدهور بين النحب أيتها الليل أنت نعم شجي

Daha sonra geceyi cehennemden kâinata yükselen bir zerre olarak tasvir etmiştir. Onu, sonsuzluğun dudağı ve feryat ile ağlama arasında keder verici bir melodi olarak görmüştür.

س فتبكي بلوعةٍ ونحبٍ تتلوى الحياة من ألم البؤ

Burada ise hayatın, sefaletin acısıyla kıvrandığını, acı acı ağladığını, feryat ettiğini görmüştür. Ona göre bu bir hüznün şarkısıdır. Kadehi gözyaşlarıyla dolup taşmıştır. İnsanların yüzündeki gülümsemenin sahte olduğunu görmüş ve buna aldanmak istememiştir. Çünkü hakikatte kalplerin gülümsemesi çok uzaktır. Geceyin derinlerindeki sessiz bir çılgınlığın varlığını ve onu dinlemeye sürüklendiğini anlatmıştır. İnsanın gürültüden rahatsız olduğu gibi huzurdan da rahatsız olduğuna

inanmıştır. Aslında şair, alınyazısı ve nasibinden hoşnut değildir. Kısacası okuyucu, neredeyse üzüntü, keder, bunalım, gözyaşı, talihsizlik ve ızdırabın olmadığı beyit bulamaz.

6.3. Tarihsel Yönteme Göre İnceleme

Şairin “Ey Gece” şiiri incelendiğinde, bu şiiri hayatının üzüntü, keder ve zorluklarla geçtiği bir dönemde, henüz yirmili yaşlarından önce yazmış olduğu anlaşılıyor. “Ebu’l Kâsım eş-Şâbbî Hayatı ve Şiirleri” adlı kitabın yazarı, şairin “Eğâni’l-Hayât” adlı divanından bazı şiirleri seçmiş ve bu şiirden bahsederken Şâbbî’nin yirmili yaşlardan önceki şiirlerinden olduğunu söylemiştir.^[47] Onun bu şiiri Zeytûne Koleji’ndeki öğrenimi sırasında veya kısa bir süre sonra yazması mümkün görülebilir. Şair ömrünün bu merhalesinde ailesinden uzakta yalnız yaşamıştır. Hiç şüphe yok ki ailesinden ve yaşadığı beldeden uzak kalmasının onun üzerinde büyük etkisi olmuştur. Bu şiirin her satırında, hatta bu dönemde kaleme aldığı şiirlerinin çoğunda üzüntüye, sıkıntıya ve karamsarlığa kapılmış olduğu da aşıkardır.

7. ŞAİRİN SIKLIKLA KULLANDIĞI EDEBİ UNSURLAR

Usta bir hatip kalplerde büyüleyici etki bırakmalıdır. Muhataba aktarılmak isteneni teşbih, istiare ve kinaye gibi belagat unsurları ile ruha işlemelidir. Burada şairin şiirlerinde sıklıkla kullandığı bazı edebi unsurlar ele alınacaktır.

7.1. Takdim ve Tehir (التقديم و التاخير)

Bir belâgat üslubu olarak, cümlede bulunan sözcüklerin başa veya sona alınmak suretiyle yerlerinin değiştirilmesine takdim ve tehir denilir.^[48] Takdim ve tehir Arap dili ve edebiyatında çokça kullanılan bir sanattır. Cümleyi zenginleştiren, belâgati gösteren şiirsel olgulardan biridir. Bu nedenle bu olgu belâgatle ilişkilendirilir. Takdim ve tehir metodu sadece sözcükleri önceki veya sonraki başka bir yere nakletmek değildir. Aynı zamanda, bu söz sanatının temelinde düşünce ve dilin birleşimini temsil etmek vardır.

Düşünce ve dil aynı madalyonun sadece iki yüzüdür. Bu nedenle cümle veya sözcüklerin yapısındaki herhangi bir değişiklik, o yapıyı şekillendiren fikrin değişimini de zaruri kılar. Ebu’l Kâsım eş-Şâbbî’nin heyecan, keder ve elemine doğrudaki şiiri, üslup ve estetik açısından zengindir. Bununla beraber okuyucuda farklı his ve duygular uyandırması bakımından da değişkenlik gösteren bir şiirdir.

[47] Kerrû, *eş-Şâbbî Hayâtuhu ve Şi’ruhû*, 139-142.

[48] Ali b. Halef el-Kâtib, *Mevâddu’l-Beyân*, Thk. Hatem Sam ed-Damin (Suriye: Dâru’l-Beşâir, 2003), 147.

Bir cümleyi değerli kılabacak olan şey, o cümlenin temsil ettiği edebi etkiler ve ifade ettiği yenilikçi çağrışımlardır. Şairin bu bilinçle hareket ederek takdim ve tehir sanatını, metni zenginleştirecek, metnin güzelliğini artıracak ve metne daha fazla anlamsal derinlik kazandıracak bir biçimde kullandığı görülür. Aşağıda verilen tablo şiirde kullanılan takdim ve tehir örneklerini içermektedir.

•	يَهْجَعُ الْكَوْنُ فِي طَمَأْنِينَةِ الْغُصْنُفُورِ طِفْلاً
•	أَرَى فِي السُّكُونِ أَجْنَحَةً
•	خَلْفَ أَعْمَاقِكَ الْكَيْبِيَّةِ
•	فِيكَ تَجْتَوِ
•	فِيكَ تَتَمُو

Tabloda verilen birinci örnekte, “في طمأنينة الغصنفور” terkihi, “طفلاً” kelimesinin önüne geçirilmiştir. Bu sayede zarfa gereken vurgulama yapılmıştır. Aynı şekilde ikinci örnekte “السُّكُونِ فِي” kelimesi “أجنحة” kelimesinin önüne, dördüncü ve beşinci örneklerde ise zarflar fiilin önüne geçirilmiştir. Burada kullanılan takdim ve tehir sanatı, fiildeki mananın, cümlenin öğelerinin sıralanışı bakımından olması gerekenden farklı bir yere nakledilmiş zarf üzerinde yoğunlaşmasını sağlamıştır.

7.2. Tekrar (التكرار)

Zerkeşi’ye göre tekrar, bir lafzın veya eş anlamlısının yinelenmesidir.^[49] Başka bir ifadeyle, edebi bir eserin farklı bölümlerine benzer öğelerin yerleştirilmesidir. Ritmin ve şiirdeki kafiye nazariyesinin temel unsurlarından biri olan tekrar, müzikal bir niteliği olduğundan, doğal olarak müzikte de mevcuttur. Ayrıca bu unsurun kullanımını, bedî’ ilminde birçok estetik başarının arkasındaki sır olarak kabul edilir.^[50] Çünkü bir kelimenin birden fazla tekrarı, dilbilimsel ve semantik açılardan çeşitli inceliklerin vurgulanmasına olanak sağlar. Bu tekrarlar, bir durumu abartmak, yüceltmek, bir noktayı vurgulamak, bir uyarının yoğunluğunu artırmak veya sadece tekrarlanan ifadenin estetik zevkini tatmak için kullanılabilir.^[51] Şiirde yapılan tekrarlar dilin gücünü ve esnekliğini göstererek, yazarın veya konuşmacının iletişim kurmak istediği kitleye mesajı etkili bir şekilde iletmesine yardımcı olur.

[49] Bedrüddîn ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi-’Ulûmi’l-Kurân*, thk. Ebu’l-Fadl ed-Dimyâtî (Kahire: Dâru’l Hadîs, 1427/2006), 628.

[50] Mecdî Vehbe - Kâmil Mühendis, *Mu’cemu’l-mustalahâti’l-Arabiyye fi’l-Luğati ve’l-Adâb*, (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1984), 117-118.

[51] es-Seyyid ibn Masûm Alî Sadruddîn, *Envâru’r-reb’î fi Envâ’i’l-bed’î*, thk. Şâkir Hâdî Şûkr (Necf: Matbaatu’n-Nûmân, 1389/1969), 5/345-352.

Şair "أَيُّهَا اللَّيْلُ" (Ey gece) terkiibini, birinci ve altıncı beyitlerde tekrarlamıştır.

- البيت الأوَّل (أَيُّهَا اللَّيْلُ) يَا أَبَا الْبُؤْسِ وَالْمَوْتِ
- البيت السادس (أَيُّهَا اللَّيْلُ) أَنْتَ نَعْمَ شَجِيءٌ

Ebu'l-Kâsım eş-Şâbbî, kişileştirme sanatını kullanarak geceye insan özellikleri atfetmiştir. Söylediklerini ona duyurmak için nidâ harfi (يَا) ile çağrıda bulunmuştur. Bu çağırışı farklı şekillerde tekrar etmiştir.

Örnek:

- يَا أَبَا الْبُؤْسِ
- يَا ظِلَامَ الْحَيَاةِ
- يَا لَيْلِ
- صَاحِ

Bazen ise "كئيب", "الرهييب", "الخطوب" kelimelerinde olduğu gibi anlamca yakın kelimelerin kullanımını tekrarlayarak hislerini açığa çıkarmaya çalışmıştır.

7.3. Türev Tekrarı (التكرار اللإشتقائي)

Türev tekrarı, tek bir köke dayanan ve tek bir kökten türeyen kelimelerin farklı formlarda kullanılarak tekrar edilmesidir. Bu doğrultuda beyitler incelendiğinde şairin bu yöntemi sıklıkla kullandığı söylenemez. Beyitlerde bunun iki örneği vardır;

- (تَدَّبُّ) الأيَّامُ أَيُّ (ذبيب)
- (تَحَرَّرَ) الحَيَاةِ (هَرَّ) الخُطُوبِ

7.4. İstiâre

Arap edebiyatında istiarenin geniş bir yeri vardır. Bu edebî unsura dair Câhiz'dan Sekkâkî'ye, Sekkâkî'den Hatib el-Kazvîni'ye kadar birçok belâgat aliminin tanımları mevcuttur. Bu tanımlar bazı noktalarda birbirlerinden farklıdır fakat içerdikleri mana açısından benzerlik ve yakınlık gösterirler. Belâgat alimlerinin yapmış oldukları tanımlar çerçevesinde, bir sözcüğün, aktarılan anlam ile kullanılan anlam arasındaki ilişki (benzerlik) nedeniyle, bir karineye dayandırılarak asıl anlamının dışında kullanılması istiare olarak tabir edilebilir.^[52] Şair eserinde istiare sanatına çokça yer vermiştir. Çünkü belâgat ilminde istiare güzel bir etkiye sahiptir. Konuşmaya kuvvet vererek cümleleri güzellik ve zarafetle kaplar. Farklı hisler ve tutkular uyandırır. Aşağıdaki tabloda verilen örnekler, istiare içeren belâgatlı terkipler arasında yer alır ve muhatap üzerinde güçlü bir etki bırakır.

[52] Abdülazîz Atfak, *İlmü'l-Beyân* (Beyrut: Dâru'n-nehzatî'l-arabiyyeti, 1405/1985), 173-175.

<i>Ey Gece</i>	استعارة مكنية	(kapalı istiare)	أبها الليل
<i>Tatlı umudun gelinleri</i>	استعارة مكنية	(kapalı istiare)	عرائس الأمل تصلي
<i>Hüzünler çırpınıyor</i>	استعارة مكنية شبه الشجون بالطائر	(kapalı istiare)	الشجون ترفّ
<i>Sonsuzluğun dudağında</i>	استعارة مكنية	(kapalı istiare)	شفاه الدهور
<i>Hayat acıyla kıvranıyor</i>	استعارتان مكنيتان	(kapalı istiare)	تلوى الحياة فيبكي
<i>Senin kulağına</i>	استعارة مكنية	(kapalı istiare)	على مسمعيك
<i>Senin siyah örgülerin</i>	استعارة مكنية	(kapalı istiare)	صفائرك السود

7.5. Teşbih-i Belîğ

Şairin şiirinde çok sık kullandığı diğer bir unsur ise teşbihtir. Teşbih iki veya daha çok şey arasındaki benzerlik durumudur. Burada benzerlikle kastedilen sıfattaki ortaklıktır. Benzer bir ifadeyle teşbih, aralarında bir veya birden fazla vasyfta benzerlik bulunan iki şeyin birini diğerine benzetmektir.^[53] Teşbihin, benzen (Müşebbeh), kendisine benzetilen (müşebbehun bih), benzerlik yönü (vech-i sebeb) ve teşbih edatı olmak üzere dört unsuru vardır.

زرتُ حديقةً كأنها الفردوسُ في الجمالِ والبهاءِ

Güzelliği ve ihtişamı cennet gibi görünen bir bahçeyi ziyaret ettim

زرتُ حديقةً كأنها الفردوسُ في الجمالِ والبهاءِ			
أداة التشبيه (Teşbih edatı)	وجه التشبيه (Benzerlik yönü)	المشبه به (Kendisine benzetilen)	المشبه (Benzenen)
كأنُّ	في الجمالِ والبهاءِ	الفردوسُ	حديقةً

Teşbihin farklı çeşitleri olmakla birlikte burada ele alacağımız çeşidi, şairin şiirinde çokça yer verdiği teşbih-i belîğdir. Teşbih-i belîğ, dört unsur içerisinden sadece benzenen (müşebbeh) ve benzetilenin (müşebbehün bih) zikredildiği teşbih çeşididir.^[54] Aşağıdaki tabloda şairin sık kullandığı teşbih çeşidine örnekler verilmiştir.

[53] Ali Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, 2015), "Teşbih", 434.

[54] Hikmet Koçdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi* (İzmir: Nil Yayınları, 1999), 367.

<i>Tatlı umudun gelinleri</i>	تشبيه بلع	(Teşbîh-i Belîğ)	عرائس الأمل المذب
<i>Sen yükselen bir zerresin</i>	تشبيه بلع	(Teşbîh-i Belîğ)	أنت ذرة صعدت
<i>Sen kasvetli bir ezgisin</i>	تشبيه بلع	(Teşbîh-i Belîğ)	أنت نغم شجي
<i>Avuçlarındaki sessizliğin arpi</i>	تشبيه بلع	(Teşbîh-i Belîğ)	قيظارة السكينة
<i>Tatlı bir rüyanın zambakları</i>	تشبيه بلع	(Teşbîh-i Belîğ)	زنايق الحلم
<i>Talihsizliklerin alevinde</i>	تشبيه بلع	(Teşbîh-i Belîğ)	هيب الخطوب

7.6. Kinâye

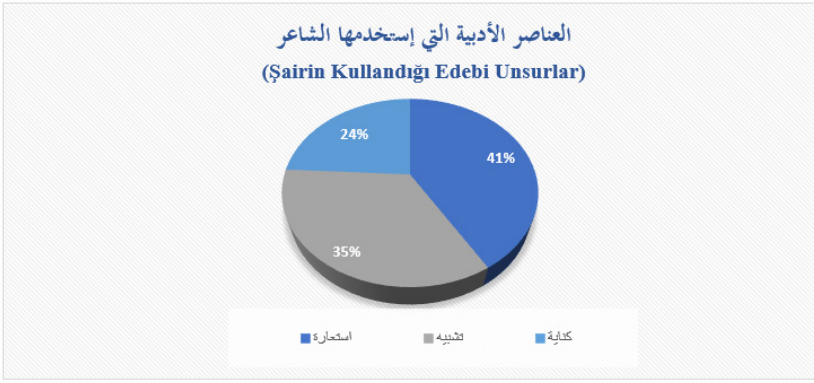
Şiirde yer alan diğer bir belâgat unsuru ise kinayedir. Kinaye, zikredilen lafız ile lafzın kendisine yüklenen anlamı dışında farklı bir şeyin kastedilmesidir. Beyân âlimlerine göre kinaye, söz içinde geçen asıl anlamın yanında bir başka lâzımı mânanın anlatıldığı kelime veya terkiptir.^[55]

Nispetten (kinâye)	كناية عن نسبة	أبو البؤس (Sefaletin babası)
Gam ve kederden (kinâye)	كناية عن الهموم	غيوم الدهر (Zamanın/sonsuzluğun bulutları)
Gece yarısından (kinâye)	كناية عن منتصف الليل	صدرك الزكود الرحيب (Geniş ve cömert göğsünde)
Gündüzün yaklaşmasından (kinâye)	كناية عن إقبال النهار	يستيقظ في نضرة الضحك الطروب (Senin şefkatli kollarında neşeli uyanır)
Gece saatlerinden (kinâye)	كناية عن ساعات الليل	في كفيك (Senin avuçlarında)
Gecenin başlangıcı ve bitişinden (kinâye)	كناية عن أول الليل وآخره	بفوديك (Başının iki yanında)

[55] İsmail Durmuş, "Kinaye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/36-37.

Kısa ve öz bir ifade ile bir sözün herhangi bir amaç doğrultusunda hem gerçek hem mecazi anlama uygun bir şekilde kullanılmasına kinâye denir. Fakat bu kinâyeyi tam olarak anlatmaya yetmeyebilir. Dilciler arasında çokça kabul görmüş kinaye tanımı “Gerçek manayı düşünmeye engel olacak bir karine bulunmamak şartıyla bir sözü gerçek manasına da gelebilmek üzere onun dışında kullanma sanatıdır”^[56] şeklindedir. Yukarıda verilen örnekler şairin eserinde kullandığı kinaye sanatının örnekleridir.

Verilen tabloların neticesine özet mahiyetinde değinmek gerekirse, şair eserinde edebi unsurları birinci mısradan son mısraya kadar kullanmıştır. Şairin belâgat unsurları içerisinde en çok teşbih, istiare ve kinayeye yer verdiği gözlemlenmiştir. Ayrıca teşbihleri ve istiareleri diğer edebi unsurlara oranla daha fazla kullandığı söylenebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Şair, şiirinde nidâ ve münâdâdan oluşan “Ey Gece” (أيها الليل) başlığını kullanmıştır. Şiirin bütününde, insan ve canlı varlıklara özgü özellikleri geceye atfederek kişileştirme sanatını uyguladığı görülmüştür. Bu yüzden şairin “Ey Gece” başlığını seçmesi manidardır.

Şairin yaşam evrelerini incelediğimizde, çocukluk döneminin, ailesinden ilk kez ayrıldığı ve eğitim hayatına başladığı döneme kıyasla, daha kaygısız ve mutlu bir dönem olduğunu gözlemleyebiliriz. Bu gözlem, şairin yirmili yaşlarından önce, öğrencilik sürecinde veya hemen sonrasında yazdığı şiirlerden çıkarılan bir sonuçtur. Bu süre zarfında, şairin eğitim nedeniyle ailesinden ve yaşadığı bölgeden uzaklaşması, onda bir özlem ve hüznün duygusu oluşturmuştur. Bu durum, şairin

[56] Nusrettin Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı Bilgi ve Teorileri* (İstanbul: İFAV, MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1993), 123.

şiiirlerinde belirgin bir şekilde hissedilir. Yirmili yaşlardan önce yazdığı “Ey Gece” şiiiri ve bu döneme tekabül eden diğer şiiirleri, şairin hüznünü ve kederini ifade etme noktasında iç sesi olmuştur. Bu bağlamda şairin bu dönemde yazdığı şiiirler, onun duygusal durumunu, kişisel gelişimini, yaşadığı deneyimleri ve şiiirlerindeki temaların nasıl evrildiğini anlamak için kaynak olarak kabul edilebilir.

Şairin babasının ve sevdiği kadının hayatını kaybetmesi, onun duygusal dünyasında derin yaralar açmış ve büyük bir melankoliye sürüklenmesiyle sonuçlanmıştır. Nitekim şairin divanında buna örnek olacak şiiirler bulmak mümkündür. Bu trajik olayların, şairin eserlerine çeşitli şekillerde yansıdığı, onun sanatsal ifadesini ve duygusal yoğunluğunu belirgin bir şekilde etkilediği gözlemlenmiştir.

Ebu’l Kasım eş-Şâbbî’nin yaşadığı dönemde Tunus’un Fransız sömürgeciliğine maruz kalmasının, onun mücadeleci bir kişilik kazanmasında etkisi olduğu görülmüştür. Tunus’un özgürlüğüne kavuşmasında Şâbbî’nin büyük bir katkısı olduğu göz ardı edilmemelidir. Fikirleri ve eserleri ile öncülük ettiği milli mücadele, ilerleyen zamanlarda adeta bir destana dönüşecektir. Bu bağlamda, Ebu’l Kasım eş-Şâbbî’nin bazı çalışmaları, sömürgecilik karşıtı mücadele ve milli özgürlük arayışının sembolü olarak kabul edilebilir. “İrâdetu’l-hayât” (Yaşama İradesi) başlıklı şiiiri buna verilebilecek en iyi örnektir.

فَلَا بُدَّ أَنْ يَسْتَجِيبَ الْقَدْرُ

إِذَا الشَّعْبُ يَوْمًا أَرَادَ الْحَيَاةَ

“Eğer halk bir gün yaşamayı murad ederse, kader mutlaka buna cevap verecektir.”^[57]

Bu nedenle, Ebu’l Kasım eş-Şâbbî’nin yaşamının ve eserlerinin hem edebi hem de tarihsel bir perspektiften incelenmeye değer olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ebu’l Kasım eş-Şâbbî, şiiiri sadece bir sanat olarak değil, aynı zamanda topluma kendi inançlarını ve değerlerini aktarmak için bir iletişim aracı olarak kullanmıştır. Şiiirlerinde doğanın ve güzelliklerin öne çıkarılmasıyla, insanları harekete geçirmeye çalışmıştır. Ancak toplumun tepkisi genellikle onun beklentilerini karşılamamış, bu da onun zaman zaman sert tepkiler vermesine ve doğaya yönelmesine neden olmuştur. İncelediğimiz şiiirde de görüldüğü gibi, bu durum okuyucunun şairi bazen umutsuz, bazen hüznünlü, bazen kaygılı, bazen de heyecanlı ve mücadeleci olarak algılamasına neden olmuştur. Bu, şiiirin hem düşünsel hem de duygusal bir boyutu olduğunu ortaya koymuştur.

[57] Ebu’l Kasım eş-Şâbbî, *Dîvânu Ebi’l-Kâsım-eş-Şâbbî ve Rasâiluh* (Beyrut: Daru’l-Kitâbî’l-Arabî, 1994), 90.

Şairin hem inceleme konumuz olan şiiri hem de diğer şiirleri göz önünde bulundurularak, şiir anlayışında iki ana prensip olduğu söylenebilir. Bunlar anlamların derinliği ve ifadelerin kolaylığıdır. Şairin “Ey Gece” şiirinde, kelimeleri ve anlamları derinlemesine inceleyerek seçtiği, somut ve soyut kavramları bir arada kullandığı görülmüştür. Şâbbî'nin “Ey Gece” şiirinde, güçlü bir duygusallık ve dil zenginliği vardır. Duygularını ve düşüncelerini ifade ederken sembolik bir üslup ve çeşitli benzetmeler kullanır. İnceleme konusu olan şiirinde olduğu gibi aşk, kayıp, hüznün, özgürlük, kimlik ve milli kurtuluş gibi konuları şiirsel bir şekilde ele almıştır.

Eserin kelime ve cümle yapısı incelendiğinde cemî teksir formlarının baskın bir şekilde kullanıldığına tanıklık ederiz. Bu çoğul kalıpları, şiirin ritmini ve akışını belirleyen etkenlerdendir. Diğer yandan takdim ve têhir olgusu, metnin zenginliğini ve estetik değerini artırırken, ona anlamsal derinlik kazandıran bir unsur olarak karşımıza çıkar. Şair, bu sanatı kullanarak, duygularını, yaşadığı olumlu veya olumsuz hisleri etkileyici bir şekilde ifade eder. Fiil cümleleri de bu şiirde ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Nitekim şiir, ince ve derin manalar taşıyan kelime gruplarıyla doludur. Şair bu kelime gruplarıyla, cümlelerin kazandığı edebi değeri ve duygusal dünyasının yoğunluğunu okuyucuya yansıtmayı başarmıştır.

Şiirsel imgeler, şairin tüm üzüntülerini, düşüncelerini ve arzularını insan ruhunun derinliklerine aktarmayı hedeflemiştir. Bu imgeler, doğrudan insanın hayal gücünü harekete geçirerek onu gerçekçi algılara yönlendirmiş ve zihinde bir görüntüyü temsil edebilme hissi vermiştir.

Ey Gece şiirinin, modern edebi bir metinde olması gereken özellikleri barındırdığı görülür. Bu özellikleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Şair, dilin sanatsal işlevinden faydalanarak sözcükleri asıl manasının dışında kullanmıştır.
- Modern bir şiirde belâgat unsurlarının kullanımı fazladır. Tahlilini yaptığımız şiirde de çokça belâgat unsuru bulunmaktadır.
- Şiirde basit ve açık bir dil stili kullanılmasının yanı sıra, zor deyimlerin kullanımı da söz konusudur.
- Modern şiir, klasik şiirde bulunmayan sembolizmi içermekle beraber, Batı edebiyatını taklit etme özelliği modern şiirde daha ön plandadır. Söz konusu şiir, Avrupa'da ortaya çıkan ve gelişen sembolizmin özelliklerini taşıyarak baştan sona sembolist bir şiir örneğidir.
- Şiir belirli bir tema etrafında oluşturulmuş, duygu ve hayallere dayandırılmıştır.
- Okuyucuda güzel duygular, hayaller ve zevkler uyandırmıştır.

- Şiir belirli bir zamanla sınırlı değil, kalıcı ve etkileyicidir.

İncelediğimiz şiirin sayılan kriterleri karşılıyor olması, sonuç olarak hem biçimsel hem de içeriksel özellikleriyle modern edebi bir şiirle karşı karşıya olduğumuzu hissettirmiştir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmanın Tasarlanması (Design of Study): AY(%75), ADM(%25)

Veri Toplanması (Data Acquisition): AY(%75), ADM(%25)

Veri Analizi (Data Analysis): AY(%75), ADM(%25)

Makalenin Yazımı (Writing Up): AY(%75), ADM(%25)

Makalenin Gönderimi ve Revizyonu (Submission and Revision): AY(%75), ADM(%25)

KAYNAKÇA

- A'tik, Abdülaziz. *İlmu'l arüz ve'l kâfiye*. Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, 1407/1987.
- A'tik, Abdülaziz. *İlmu'l-Beyân*, Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, 1405/1985
- Adalı, Oya. *Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler*. İstanbul: Papatya Yayıncılık, 2004.
- Ahmed, Nâzli Mu'avvad. *et-Ta'ribu ve'l-Kavmiyyetu'l-Arabiyye fi'l-Mağribi'l-Arabî*. Beyrut: Merkezü'd-Dirâsâti'l-Vahdeti'l-'Arabiyye, 1986.
- el-Alevî, Muhammed Ahmed İbn Tabâtâbâ. *İ'yarü's-şi'r*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1426/2005.
- el-Amrî, Muhammed Emin b. Hayrullah b. Mahmud b. Musa el-Hatib. *el-Menâhilü's-sâfiyeh fi 'ilmi'l-'arüzi ve'l-kâfiyeh*, thk. Abdullah Halif Hudayr el-Hayyâni-Abdullah Fethî Zâhir. Musul: Dâru Nûn li't-Tibâ'ati ve'n-Neşr, 1. Basım, 1443/2022.
- Behiyyu'd-Din Sâlim, Muhammed. *İbn Bâdis: Fârisu'l-İslâh ve't-tenvir*. Kahire: Dâru's-Şurûk, 1. Basım, 1420/1999.
- Beseç, Ahmed Hasan. *Divânü Ebi'l-Kâsım eş-Şâbbî*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 4. Basım, 1426/2005.
- Bolelli, Nusrettin. *Belâgat Arap Edebiyatı Bilgi ve Teorileri*. İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1993.
- Bulut, Ali. *Belâgat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, 2015.
- el-Cârim, Ali-Emin, Mustafa. *el-Belâgatu'l-vâdiha*. Karatâşi: Mektebetü'l-Büşrâ, 1. Basım, 2010/1471.
- Cayyûsî, Selmâ el-Hadra. *el-İtticâhât ve'l-harekât fi's-şi'ri'l-'Arabiyyi'l-hadîs*, (ter. Abdulvâhid Lu'lue), Beyrut: Merkezü Dirâsâti'l-Vahdeti'l-Arabiyye, 2. Basım, 2007.
- Durmuş, İsmâil. "Kinâye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/36-37. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Emine, Şemlel- Reşide, Lecrub. *et-Tahlilu'l-bünyeviyyi li'n-nassi's-şi'r, Kasidetü ünşüdetü'l-matar li bedr şâkiru's-siyâb, unümüzen*. Cezayir: Câmîatu Doktor Mevlâyê Tâhir, Külliyyetü'l-âdâbi ve'l-luga Kısmu'l- Lugati'l-Arabiyye, 2020.
- Fâsî, Allal. *Muhâdarât fi'l-Mağribi'l-'Arabî Munzu'l-harbi'l-'âlemiyyetü'l-ülâ*, Beyrut: Matbaatu'n-Nahda, 1967.
- Ferruh, Ömer. *Şâ'irân Mu'âsirân İbrâhîm Tükân ve Ebu'l-Kâsım eş-Şâbbî*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1954.
- el-Hamlâvi, Ahmed. *Şeze'l-arfi fi fenni's-sarf*. Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1. Basım, 1999.
- Hasen, Abdu'l-Hafiz. *er-Rûmensiyye fi's-Şi'ri'l-Arabiyyi'l-Muâsir*. Kahire: Mektebetü'l Âdâb, 2009.
- Haticce, Cüdne-Yemine, Elabbadi. *el-İkâ'u'si'ri fi Divâni "âyâtin min kitâbis'sehvi" li Fâtiḥ Allâk ünümüzen*, Cezayir: Vizeratu't-tâ'limi'l-âlî ve'l-bahsi'l-ilmî, Külliyyetü'l-âdâbi ve'l-luga Kısmu'l- Lugati'l-Arabiyye, 2016-2017.

- el-Hilâlî el-Meylî, Mübârek b. Muhammed, *Târîhu'l-Cezâir fi'l-kadîm ve'l-hadis*, Beyrut: Mektebetu'n-Nahdati'l-Cezâiriyye, 1964.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-'Arab*. 14.Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Baskı, 1993.
- İbrâhîm, Zekeriyâ. *Müşkiletu'l-binyeti ev devâun ale'l-binyeviyyeti*. Kahire: Mektebetu Mısır, 1. Baskı, 1975.
- İsmail, İzzüddin. *el-Usûsü'l-cemaliyyeti fi'n-nakdi'l-Arabiyyi, arzun ve tefsirun ve mukarenetun*. Kahire: Dâru'l- Fikri'l-Arabî, 3. Basım, 1994.
- el-Kâtib, Ali b. Halef. *Mevâddu'l-Beyân*. Suriye: Dâru'l-Beşâir, 2003.
- Kavas, Ahmet. "Tunus". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/388-393. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Kerrû, Ebu'l-Kâsım Muhammed. *eş-Şâbbî Hayâtuhû ve Şi'ruhû*. Beyrut: el- Mektebetu'l-İlmiyye, 2. Basım, 1954.
- Kılıç, Hulusi. "Sarf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/136-137. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Koçdemir, Hikmet. *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*. İzmir: Nil Yayınları, 1999, 367.
- Korkmaz, Zeynep. *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1992.
- el-Mahcûbî, Ali, *İntisâbu'l-himâyeti'l-Ferensiyiye bi-Tûnis*. Tunus: Serâs li'n-Neşr, 1986.
- el-Meseddî, Abduselâm. *Kırâ'at me'a eş-Şâbbî ve el-Mutenebbî ve el-Câhiz ve İbni Haldûn*. Kuveyt: Dâr Suâd Subah, 4. Basım, 1993.
- Mu'cemu'l Vasît*, li Nuhbeti el Müellifine ve Lugaviyyine el-Mısıriyyine, Kahire: Mecmau'l-Lüğati'l-Arabiyye, 2. Baskı, 1392/1972.
- en-Nûmânî, Abdulaziz. *Rihletu tâ'ir fi dünyâ 'ş-şî'r*, Kahire: Dâru'l-Misriyyeti'l- Lubnâniyye, 1. Baskı, 1997.
- Parıldı, Metin. "İşgal Dönemi Tunus Şiirinde Avangard Bir Romantik: Ebu'l-Kâsım eş-Şâbbî". *Avrasya Etütleri Dergisi* 40 (2011-2), 331.
- Parıldı, Metin. "İşgal Dönemi Tunus Şiirinde Avangard Bir Romantik: Ebu'l-Kâsım eş-Şâbbî". *Avrasya Etütleri Dergisi* 40 (2011-2), 332.
- Sadrüddîn, es-Seyyid ibn M'asûm Alî. *Envâru'r-reb'î fi Envâ'i'l-bed'î*, thk. Şâkir Hâdî Şükr. 5.Cilt. Necef: Matbaatu'n-Nûmânî, 1389/1969.
- Selman, Muhammed Ulvân vd. *el-İkâ'u fi şî'rî'l-hadâseti, dirâse tatbikiyye alâ devâvîn*. İskenderiyye: el-İlmu ve'l-İmanu li'n-Neşri ve't-Tevzi', 2008.
- eş-Şâbbî, Ebu'l Kâsım. *Divânu Ebi'l-Kâsım-eş-Şâbbî ve Rasâ'iluh*. Beyrut: Daru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1994.
- eş-Şâbbî, Ebu'l Kâsım. *Eğâni'l-Hayât*. Mısır: Dâru'l Kütübü'ş-Şarkiyiye, 1955.
- Tarşûne, Mahmûd. *Mebâhis fi'l-edebi't-Tûnisiyi' mu'âsir*. Tunus: el-Matâbi'u'l Muvahhade, 1989.
- Teftâzânî, Sa'deddin Mesud b. Ömer b. Abdullah. *Muhtasarü'l-meâni*. Kum: Dâru'l-Fikr, 1411/1990.
- Tirâd, Mecîd. *Divânu Ebi'l-Kâsım eş-Şâbbî ve Resâ'iluh*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2. Basım, 1415/1994.
- Topuzoğlu, Tefvik Rüştü. "Hafif". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/113-114. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Tülücü, Süleyman. "Şâbbî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/216-217. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Vardar, Berke. *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual, 2002.
- Vehbe, Mecdî – Mühendis, Kâmil. *Mu'cemu'l-mustalahâti'l-Arabiyye fi'l-Luğati ve'l-Adâb*. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1984.
- Yazıcı, Hüseyin. "Tunus'ta Modern Arap Edebiyatı ve Ebu'l-Kâsım Eş-Şâbbî". *Şarkiyat Araştırmalar Dergisi* 2/5 (2002), 49-67.
- ez-Zerkeşi, Bedrüddîn. *el-Burhân fi-Ulûmi'l-Kurân*, thk. Ebu'l-Fadl ed-Dimyâti. Kahire: Dâru'l Hadîs, 1427/2006.